

Володимир ЖДАНОВ,

orcid.org/0009-0008-6056-0364

*аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Навчально-наукового педагогічного інституту імені В.О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
(Миколаїв, Україна) djadjarudja@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРІОДИЗАЦІЇ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ НА МИКОЛАЇВЩИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Стаття присвячена аналізу особливостей періодизації розвитку університетської освіти на Миколаївщині у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., розкриттю характерних рис кожного з хронологічних етапів, встановленню специфіки університетської освіти Миколаївщини зазначених періодів.

Встановлено, що відмінна специфіка суспільно-політичних процесів як протягом радянської доби, так і новітнього періоду суверенної України, прийняття нових законів та підзаконних актів, а також реалії наукового та освітянського життя в університетах об'єктивно продиктували виокремлення в межах обох періодів наступних, більш деталізованих етапів: – відновлення та відбудова фактично «з нуля» вищої школи в Миколаївській області в перше повоєнне десятиріччя (1945–1958 рр.); 1959 р. – 1970-ті рр. – бурхливий розвиток вищої школи Миколаївщини, кратне збільшення кількості студентства, відкриття нових факультетів, активне поєднання освіти та науки, «проживання» разом з усією республікою та СРСР усіх позитивних та негативних моментів доби хрущовської «відлиги» та брежнєвського «застою»; – 1980-ті – 1991 рр. – спроба модернізації та перебудови вищої освіти за вимогами часу та швидких змін всіх сфер суспільно-політичного життя та освітянської сфери; – 1991–2004 рр. – поступ розбудови власної, суверенної університетської освіти в умовах виникнення та подальшого розвитку незалежної України; – 2004–2014 рр. – початок глибоких реформ на шляху до європейських стандартів в освіті та входження університетами Миколаївщини разом з усією вищою школою України в Болонський процес; – з 2014 р. – розвиток університетської освіти Миколаївщини в умовах збройної агресії та повномасштабного вторгнення Російської Федерації, забезпечення, не дивлячись на вкрай важкі обставини війни, безперервної інтеграції закладів вищої освіти області у світовий освітній простір на рівні з іншими університетами України.

Автор приходить до висновків, що історія університетської освіти на Миколаївщині у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. відображає шлях від відновлення після руйнівної другої світової війни до інтеграції у світовий освітній простір. Від кількох інститутів місто дійшло до створення потужної мережі університетів різного профілю, які забезпечували кадрами суднобудівну промисловість, морський транспорт, систему освіти, культуру та інші сфери життя. Завдяки цьому на сьогодні Миколаїв займає одне з провідних місць серед освітніх центрів півдня України.

Ключові слова: вища освіта, інститут, кораблебудування, Миколаївщина, освіта, педагогіка, університет, університетська освіта.

Volodymyr ZHDANOV,

orcid.org/0009-0008-6056-0364

*PhD student at the Department of Pedagogy and Educational Management
V.O. Sukhomlinskyi Educational and Research Pedagogical Institute
of Admiral Makarov National University of Shipbuilding
(Mykolaiv, Ukraine) djadjarudja@gmail.com*

FEATURES OF PERIODIZATION OF UNIVERSITY EDUCATION DEVELOPMENT IN THE MYKOLAIV REGION DURING THE SECOND HALF OF THE 20TH – EARLY 21ST CENTURIES

The article analyses the features of periodization of university education development in the Mykolaiv region during the second half of the 20th and the early 21st centuries, suggests the characteristic features of each chronological stage and determines the specific regional aspects of university education throughout these periods.

The analysis demonstrates that the distinctive nature of socio-political processes, both during the Soviet era and in the modern period of sovereign Ukraine, combined with the adoption of new legislative and regulatory frameworks and the evolving realities of academic and educational life, necessitated the delineation of more detailed stages within these periods: – the restoration and reconstruction of higher education virtually from scratch in the Mykolaiv region

in the immediate post-war decade (1945–1958); – the rapid expansion of higher education, marked by a significant increase in student enrolments, the establishment of new faculties, and the dynamic integration of education and research, while simultaneously reflecting the broader socio-political transformations of the Khrushchev “Thaw” and the Brezhnev “Stagnation” (between 1959 and the 1970s); – attempts to modernize and restructure higher education in response to the accelerated changes across political, social, and educational domains (from the 1980s to 1991); – progress in developing our own sovereign university education in the context of the emergence and further development of independent Ukraine (1991–2004); – the beginning of profound reforms aimed at achieving European standards in education and the integration of universities in the Mykolaiv region, together with the entire system of higher education in Ukraine, into the Bologna Process (2004–2014); – the development of university education in the Mykolaiv region under conditions of armed aggression and the full-scale invasion by the Russian Federation, while ensuring, despite the extremely difficult circumstances of war, the uninterrupted integration of regional higher education institutions into the global educational space on an equal footing with other Ukrainian universities (since 2014).

The study concludes that the history of university education in the Mykolaiv region during the second half of the twentieth and the early twenty-first centuries illustrates a trajectory from devastating Second World War to integration into the global educational space. Evolving from a small number of institutes, the city developed an extensive network of universities of diverse profiles, which played a crucial role in training specialists for the shipbuilding industry, maritime transport, the education system, culture, and other spheres of social and economic life. As a result, Mykolaiv has secured a prominent position among the leading educational centres of southern Ukraine.

Key words: higher education, institute, shipbuilding, Mykolaiv region, education, pedagogy, university, university education.

Постановка проблеми. Краєзнавчі історико-педагогічні дослідження цікаві та актуальні в першу чергу тим, що дають можливість більш глибоко та системно прослідкувати зміни та особливості генези досліджуваної освітньої проблематики з прив'язкою саме до обраного регіону. Вивчаючи розвиток університетської освіти на Миколаївщині в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. вкрай актуальним та первинним постає визначення особливостей періодизації процесу розвитку університетського життя області.

Враховуючи той факт, що в новітню добу як ніколи раніше всі тенденції культурно-духовного, освітнього, суспільного життя у великій мірі залежали від політичних процесів, цілком логічним є виокремлення двох великих періодів у розвитку університетської освіти Миколаївщини: періоду радянської доби (1945–1991 рр.) та періоду незалежної України (від 1991 р.).

Відмінна специфіка суспільно-політичних процесів як протягом радянської доби, так і новітнього періоду суверенної України, прийняття нових законів та підзаконних актів, а також реалії наукового та освітнього життя в університетах об'єктивно продиктували виокремлення в межах обох періодів наступних, більш деталізованих етапів:

– відновлення та відбудова фактично «з нуля» вищої школи в Миколаївській області в перше повоєнне десятиріччя (1945–1958 рр.);

– 1959 р. – 1970-ті рр. – бурхливий розвиток вищої школи Миколаївщини, кратне збільшення кількості студентства, відкриття нових факультетів, активне поєднання освіти та науки, «проживання» разом з усією республікою та СРСР усіх позитивних та негативних моментів доби хрущовської «відлиги» та брежнєвського «застою»;

– 1980-ті – 1991 рр. – спроба модернізації та перебудови вищої освіти за вимогами часу та швидких змін всіх сфер суспільно-політичного життя та освітньої сфери;

– 1991–2004 рр. – поступ розбудови власної, суверенної університетської освіти в умовах виникнення та подальшого розвитку незалежної України;

– 2004–2014 рр. – початок глибинних реформ на шляху до європейських стандартів в освіті та входження університетами Миколаївщини разом з усією вищою школою України в Болонський процес;

– з 2014 р. – розвиток університетської освіти Миколаївщини в умовах збройної агресії та повномасштабного вторгнення Російської Федерації, забезпечення, не дивлячись на вкрай важкі обставини війни, обстріли та руйнування з боку агресора, безперервної інтеграції закладів вищої освіти області у світовий освітній простір на рівні з іншими університетами України.

Аналіз досліджень. Серед робіт, в яких вже частково досліджено дану проблему, слід виділити праці Н. Терентьєвої (Терентьєва, 2016), Т. Окольнічої (Окольніча, 2022), Р. Блюзнюк (Близнюк, 2014), Л. Березівської (Березівська, 2010), Н. Гупан (Гупан, 1999). Втім, в існуючій історіографічній традиції відсутні роботи, які були б присвячені аналізу особливостей періодизації розвитку університетської освіти саме на Миколаївщині.

Метою статті є аналіз особливостей періодизації розвитку університетської освіти на Миколаївщині у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., розкриття характерних рис кожного з хронологічних етапів, встановлення специфіки університетської освіти Миколаївщини зазначених періодів.

Виклад основного матеріалу. Відродження освіти на Миколаївщині почалося відразу ж після вигнання німецько-румунських окупантів з території області у березні–квітні 1944 р. А після повного завершення бойових дій та переходом до мирного будівництва склалися сприятливі умови для відбудови та подальшого розвитку закладів освіти. Активна допомога громадськості значно прискорила процес відродження, але в цілому матеріальна база освіти ще довгі роки знаходилась у дуже скрутному становищі.

Після завершення другої світової війни Миколаїв, як і більшість міст півдня України, лежав у руїнах. Особливо постраждала суднобудівна галузь, яка до війни була ключовою для економіки, постала гостра потреба у відновленні кваліфікованих кадрів для підприємств міста.

У цьому контексті провідну роль відіграв Миколаївський кораблебудівний інститут (МКІ), який ще у довоєнний час зарекомендував себе як один із найсильніших технічних вишів СРСР у галузі суднобудування. У 1946 р. інститут відновив свою діяльність, розпочавши підготовку інженерів-суднобудівників, механіків, електриків та спеціалістів з автоматизації. Викладацький склад формувався з провідних фахівців суднобудівної промисловості, багато з яких мали практичний досвід роботи на суднобудівних заводах міста.

Уже цей період відновлює роботу і Миколаївський учительський інститут, який відновив підготовку педагогічних кадрів для області. У 1950-х рр. він був реорганізований у Миколаївський педагогічний інститут, що став основним центром підготовки вчителів для шкіл південного регіону України. Особливу увагу приділяли викладанню української та російської мови, літератури, математики, фізики (Миколаївський державний університет, 2009: 34).

У 1960–1970-ті рр. в Миколаєві зростає потреба в інженерах морського транспорту, економістах, юристах, культурологах. Це пов'язано з бурхливим розвитком промисловості, морського флоту та інфраструктури міста. Продовжують свою ефективну науково-дослідну та освітянську роботу кораблебудівний та педагогічний вищі навчальні заклади. В 1970–80-ті рр. дані інститути вийшли на якісно новий рівень наукової роботи та підготовки молодих кадрів для регіону, республіки та країни. Інститути уклали освітянські та наукові зв'язки з рядом топових наукових установ Української РСР та на загальносоюзному рівні. В липні 1967 р. в Херсоні постав філіал МКІ при Херсонському суднобудівному заводі. До 1968 р. в МКІ з 296 представників викладацького складу

вчені ступені і звання мали 95 осіб (32% до загальної кількості), у тому числі п'ять докторів наук і професорів (ДАМО. Ф. Р-992. Оп. 12. Спр. 430. Арк. 102). Такі показники відповідали середнім показникам науково-педагогічних працівників з науковими ступенями та званнями для закладів вищої освіти союзного підпорядкування і були вище середнього по Українській РСР.

Миколаївський філіал Київського державного інституту культури відкрито як культурно-освітній факультет 9 серпня 1971 р. Він став учбово-науковим і адміністративним підрозділом названого вузу. Відкриття Миколаївського культурно-освітнього факультету, який мав два відділення – бібліотечне і культурно-освітньої роботи, викликано необхідністю більш повного забезпечення кадрами зростаючого числа культурно-освітніх закладів південного регіону України, необхідністю вивчення і популяризації своєрідних традицій духовного життя цієї частини українських земель, ідеологічними завданнями того часу.

Станом на початок 1980-х рр. в області діяло п'ять вузів, в яких працювало 319 докторів і кандидатів наук. Чотирнадцять технікумів і училищ області готували фахівців майже з усієї необхідної лінійки професій.

Невід'ємною складовою історії розвитку освіти на Миколаївщині є становлення сільськогосподарської освіти. Ще з післявоєнних років в області склалась певна система підготовки кадрів для села. Досить плідно працювали в цьому напрямку сільські професійно-технічні училища, 4 сільськогосподарських технікуми. 10 травня 1984 р. за поданням керівних органів області до Міністерства сільського господарства СРСР відкрито Миколаївську філію Одеського сільськогосподарського інституту. Невдовзі перших своїх студентів прийняли агрономічний, зооінженерний, економічний факультети з денною і заочною формами навчання. Трохи пізніше організовано і факультет механізації сільського господарства (Миколаївський державний аграрний, 2009: 6).

Після здобуття незалежності система освіти України в цілому та в області, зокрема, потребувала змін. Першим кроком на шляху реорганізації вишів став процес їх акредитації для підтвердження або спростування відповідного статусу.

Першим із ЗВО Миколаєва, який після акредитації отримав статус університету, став кораблебудівний інститут. Так, рішенням Кабінету Міністрів України Миколаївський кораблебудівний інститут ім. адмірала С. О. Макарова у 1994 р. перетворено в Український державний морський технічний університет.

Враховуючи загальнодержавне і міжнародне визнання результатів діяльності Українського державного морського технічного університету імені адмірала Макарова, його вагомий внесок у розвиток національної освіти і науки, Указом Президента України від 25 березня 2004 р. університету надано статус національного. З того часу університет перейменовано на Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова.

В 1996 р. рішенням міжгалузевої акредитаційної комісії Міністерства освіти України Миколаївський державний педагогічний інститут занесено до державного реєстру навчальних закладів, яким дозволено готувати спеціалістів з різних напрямків. У 1999 р. інститут перейменовується в педагогічний університет, у 2002 р. отримує статус державного університету, а через рік йому присвоєно ім'я Василя Олександровича Сухомлинського. Враховуючи науковий потенціал та напрацювання вчених, Миколаївський національний університет з грудня 2009 р. наказом МОН України включено до складу закладів вищої освіти, у яких проходить експеримент щодо підготовки вчителів за інноваційними технологіями. 21 серпня 2010 р. університету надано високий статус національного (Халамендик, 2012: 224).

В 1995 р. у Первомайську відкрито філію Кіровоградського інституту регіонального управління та економіки, а у 2000 р. в місті нараховувалося вже шість закладів вищої освіти.

Необхідно зазначити, що розвиток вищої освіти протягом першої половини 1990-х рр. характеризується поступовим зменшенням кількості студентів. Така ситуація пов'язана з економічною кризою, безробіттям, неможливістю працевлаштуватися після отримання освіти.

З початком другої половини 1990-х рр. відкриваються нові навчальні заклади, факультети. Суспільство зрозуміло, що «нові цінності», які заповнили вакуум, залишений після знищення старих ідеалів, були фальшивими. Місце вищої освіти в сучасному світі стає значно вагомим. Питання збільшення кількості людей з вищою освітою особливо гострим стає, коли людство переходить на нові інформаційні технології. У 1993 р. в Миколаєві відкрився навчально-промисловий центр

міжнародного туризму і менеджменту. А у березні 1995 р. навчально-консультативний центр став філією Київського слов'янського університету.

1 вересня 1996 р. відбулося урочисте посвячення у студенти перших 175 першокурсників щойно відкритого нового ЗВО області – Миколаївської філії НаУКМА. В цьому ж році в Миколаєві відкрито навчально-науковий центр Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова.

У 1999–2000 навчальному році на Миколаївщині вже функціонувало 25 вищих навчальних закладів. Серед них – Український державний морський технічний та педагогічний університети, аграрна академія та вісім філій і факультетів: Національного університету «Києво-Могилянська академія», Київського слов'янського університету, Одеської юридичної академії, Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, Київського державного університету культури та ін. (Історія рідного краю, 2015: 551).

Отже, перша половина 1990-х рр. в області стала досить складним етапом у розвитку вищої освіти, і це відбилося на кількості студентів. Починаючи з 1996 р. ситуація поступово змінюється на краще. Серед цілої низки нововведень у системі вищої освіти значне місце посідають питання, пов'язані з тестуванням і змінами в правилах прийому. Головна мета цих заходів полягала в тому, щоб якомога об'єктивніше визначати рівень знань абітурієнтів та студентів. Ще однією позитивною стороною цього процесу є конкуренція між навчальними закладами, яка неодмінно стає двигуном у напрямку покращення системи освіти та умов навчання.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що історія університетської освіти на Миколаївщині у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. відображає шлях від відновлення після руйнівної другої світової війни до інтеграції у світовий освітній простір. Від кількох інститутів місто дійшло до створення потужної мережі університетів різного профілю, які забезпечували кадрами суднобудівну промисловість, морський транспорт, систему освіти, культуру та інші сфери життя. Завдяки цьому на сьогодні Миколаїв займає одне з провідних місць серед освітніх центрів півдня України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березівська Л. Основоволожні засади історико-педагогічних досліджень: теорія і методологія. *Шлях освіти*. 2010. № 1. С. 37–42.
2. Близнюк Р. О. Вища аграрна освіта України в другій половині ХХ століття: історіографія : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Київ, 2014. 142 с.
3. Гупан Н. До періодизації розвитку історико-педагогічного процесу в Україні. *Шлях освіти*. 1999. № 1. С. 45–49.
4. Історія рідного краю: Миколаївщина / М. М. Шитюк (кер. авт. кол.), О. О. Баковецька, Н. М. Буглай та ін. Миколаїв : Іліон, 2015. 628 с.

5. Миколаївський державний аграрний університет. Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2009. 188 с.
6. Миколаївський державний університет імені В. О. Сухомлинського: віхи історії (1913–2008): монографія / Укл.: В. Д. Будак, Л. В. Старовойт, О. П. Хаєцький, С. В. Підпригора. Миколаїв: Іліон, 2009. 184 с.
7. Окольніча Т. В. Тенденції розвитку вищої освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття: монографія. Кропивницький: «Ексклюзив-Систем», 2022. 244 с.
8. Листування з міськвиконкомами області про виконання народно-господарських планів, роботу установ культури, народної освіти, охорони здоров'я, побутового обслуговування та з інших питань, 3 січня – 27 грудня 1968 р. ДАМО (Державний архів Миколаївської області). Ф. Р-992. Оп. 12. Спр. 430. 214 арк.
9. Терентьєва Н. О. Тенденції розвитку університетської освіти в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): дис. д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2016. 567 с.
10. Халамендик В. Д. Становлення і розвиток педагогічної освіти Півдня України (друга половина ХІХ – початок ХХІ століття). 2-ге вид., доп. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 400 с.

REFERENCES

1. Berezivska L. (2010) Osnovopolozhni zasady istoriko-pedahohichnykh doslidzhen: teoriia i metodolohiia [Fundamental principles of historical and pedagogical research: theory and methodology]. Shliakh osvity. № 1. S. 37–42. [in Ukrainian]
2. Blyzniuk R. O. (2014) Vyshcha ahrarna osvita Ukrainy v druhi polovyni XX stolittia: istoriografii [Higher agricultural education in Ukraine in the second half of the 20th century: historiography]: dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.06. Kyiv. 142 s. [in Ukrainian]
3. Hupan N. (1999) Do periodyzatsii rozvytku istoriko-pedahohichnoho protsesu v Ukraini [On the periodization of the development of the historical and pedagogical process in Ukraine]. Shliakh osvity. № 1. s. 45–49. [in Ukrainian]
4. Istoriia ridnoho kraiu: Mykolaivshchyna [History of the native land: Mykolaiv region] / M. M. Shytiuk (ker. avt. kol.), O. O. Bakovetska, N. M. Buhlai ta in. Mykolaiv : Ilion, 2015. 628 s. [in Ukrainian]
5. Mykolaivskiy derzhavnyi ahrarniy universytet [Mykolaiv State Agrarian University]. Mykolaiv: Dyzaiv ta polihrafiia, 2009. 188 s. [in Ukrainian]
6. Mykolaivskiy derzhavnyi universytet imeni V. O. Sukhomlynskoho: vikhy istorii (1913–2008): monohrafiia [Mykolaiv State University named after V. O. Sukhomlynsky: milestones in history (1913–2008): monograph]/ Ukl.: V. D. Budak, L. V. Starovoi, O. P. Khaitskiy, S. V. Pidopryhora. Mykolaiv: Ilion, 2009. 184 s. [in Ukrainian]
7. Okolnycha T. V. (2022) Tendentsii rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia: monohrafiia [Trends in the development of higher education in Ukraine (second half of the 20th century – early 21st century: monograph]. Kropyvnytskyi: «Eksklyuzyv-System». 244 s. [in Ukrainian]
8. Lystuvannia z miskvykonkomamy oblasti pro vykonannia narodno-hospodarskykh planiv, robotu ustanov kultury, narodnoi osvity, okhorony zdorovia, pobutovoho obsluhovuvannia ta z inshykh pyta, 3 sichnia – 27 hrudnia 1968 g [Correspondence with regional executive committees on the implementation of national economic plans, the work of cultural institutions, public education, healthcare, consumer services, and other issues, January 3–December 27, 1968]. DAMO (Derzhavnij arhiv Mikolayivskoyi oblasti). F. R-992. Op. 12. Spr. 430. 214 ark. [in Ukrainian]
9. Terentieva N. O. (2016) Tendentsii rozvytku universytetskoj osvity v Ukraini (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Trends in the development of university education in Ukraine (second half of the 20th century – early 21st century)]: dys. d-ra ped. nauk : 13.00.01. Kyiv. 567 s. [in Ukrainian]
10. Khamendyk V. D. (2012) Stanovlennia i rozvytok pedahohichnoi osvity Pivdnia Ukrainy (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [The formation and development of teacher education in southern Ukraine (second half of the 19th century – early 21st century)]. 2-he vyd., dop. Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly. 400 s. [in Ukrainian]

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.09.2025

Дата публікації: 23.10.2025